

ВІДГУК

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента,
завідувача кафедри теорії права, конституційного та приватного права
Львівського державного університету внутрішніх справ
Кучера Віталія Орестовича
на дисертацію Синельникова Євгена Володимировича
«Цивільне судочинство у справах щодо визначення місця проживання
малолітньої дитини», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Вивчення матеріалів дисертації, представлених Синельниковим Євгеном Володимировичем, дають підстави стверджувати, що автором проведено ґрунтовний юридичний аналіз теми, яка є однаково актуальною як для розвитку теорії цивільного процесуального права, так й правозастосування.

Актуальність теми дослідження. У дисертаційному дослідженні вирішуються актуальні теоретичні та практичні проблеми правового регулювання одного з найбільш багатofункціональних видів цивільного судочинства – позовного провадження, а саме справ щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Актуальною залишається проблема застосування національними судами способів вирішення конфлікту між батьками щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Ситуація, в якій батьки припинили шлюбні відносини та не в змозі віднайти взаємні способи здійснення фізичної опіки над дитиною, потребує втручання суду з метою гарантування дитині найсприятливішого сімейного середовища, збереження належних стосунків між дитиною й батьками, що є визначальним для благополуччя дитини.

Національні суди у переважній більшості випадків розглядають такі спори з позиції можливості визначення місця проживання малолітньої дитини лише з одним із батьків. Водночас, у правозастосовчій практиці почав застосовуватися такий спосіб вирішення спору між батьками щодо визначення місця проживання малолітньої дитини як спільна фізична опіка з визначенням, як правило, рівного часу проживання кожного з батьків разом з малолітньою дитиною. Залишаються недостатньо розвинутими медіаційні й інші примирні процедури. Ці складнощі, очевидно, підсилюють наслідки повномасштабного вторгнення держави-агресора в Україну.

Варто наголосити, що комплексного дослідження порядку вирішення справ щодо визначення місця проживання малолітньої дитини в Україні здійснено не було.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення

переконають в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, недостатньо розроблені в науці та перспективні для дослідження.

З цих міркувань є підстави для твердження, що обрана дисертантом тема дослідження має комплексний і пріоритетний характер, а, отже, й безперечно високий рівень актуальності.

Цінність поданого до захисту дисертаційного дослідження зумовлюється багатьма чинниками, зокрема: 1) розробкою сучасних підходів до вирішення судом спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини; 2) існуванням у ньому аргументованих з точки зору науки положень, що можуть бути використані при розробці відповідних змін до цивільного процесуального законодавства.

Слід наголосити, що дисертаційне дослідження ґрунтується на основних положеннях Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021, а також відповідає основним напрямам наукових досліджень та Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ.

Рівень виконання поставленої наукової задачі та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності є належним та характеризується відповідною науковою новизною підходів до вирішення справ щодо визначення місця проживання малолітньої дитини.

Автор у своїй роботі продемонстрував високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати наукові джерела, нормативно-правові акти та судову практику, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано відстоювати власну точку зору, узагальнювати науково та практично значущі висновки.

Методологія цього дослідження складається з системи принципів і способів пізнання, необхідних для дослідження процедури вирішення судом спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини, серед яких можна виділити методи філософського, загальнонаукового та спеціально-наукового рівня.

Вміле використання широкого спектру сучасних методів наукового пошуку (порівняльно-правового, системно-структурного, аналізу та синтезу, логіко-юридичного, соціологічного тощо) свідчить про оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Зокрема, порівняльно-правовий метод дав можливість дослідити зміст та практику застосування міжнародно-правових норм, норм іноземного та національного законодавства. Завдяки системно-структурному методу здійснено комплексний аналіз стадій цивільного процесу у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини. Соціологічний метод був спрямований на

дослідження інституту рівноправності батьків щодо дитини, а також необхідності забезпечення інтересів дитини з метою її зростання у благополучному середовищі.

Наукова новизна результатів роботи впливає з актуальності теми дослідження. Про новизну дисертаційного дослідження автора свідчить низка нових положень, які мають оригінальний характер та містять важливе науково-теоретичне та практичне значення.

Наукова новизна результатів проявляється у таких ключових аспектах:

1) *розроблення комплексної проблеми* (автор аналізує цілісний порядок розгляду та вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини - починаючи з пред'явлення позову до суду, визначення предмета доказування та завершуючи розглядом цивільної справи і проголошенням судового рішення);

2) *врахування викликів воєнного стану* (автором доведено, що сам факт введення в Україні воєнного стану не є достатньою підставою для визначення місця проживання дитини з одним із батьків, який проживає за межами України. Запровадження воєнного стану і ведення воєнних дій підлягають встановленню й оцінці судом у сукупності з іншими обставинами з урахуванням принципів рівності прав батьків та забезпечення найкращих інтересів дитини);

3) *міждисциплінарний підхід* (автор використовує міждисциплінарні зв'язки - під час написання дисертації аналізує теоретичні положення та нормативно-правові акти цивільного, сімейного, цивільного процесуального права);

4) *практична застосовність* (результати проведеного дослідження, сформульовані пропозиції та рекомендації спрямовані на удосконалення процедури вирішення вказаної категорії спорів).

Дисертація є першим комплексним монографічним дослідженням цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини, у якому на основі сучасних положень теорії цивільного, сімейного, цивільного процесуального права, узагальнення судової практики отримано висновки, що мають наукову новизну, та виносяться на захист.

Сформульовані висновки та пропозиції щодо предмету дослідження є новими, відповідають загальному спрямуванню розвитку науки цивільного, сімейного, цивільного процесуального права загалом. Слід підкреслити, що більшість висновків автора знаходять своє продовження у пропозиціях до чинного законодавства, спрямованих на його вдосконалення.

Зокрема, *вперше* обґрунтовано предмет доказування, аргументовано порядок застосування судом заходів забезпечення позову, визначено обставини, які підлягають встановленню та оцінці судом у період воєнного стану, у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини.

Удосконалено моделі фізичної опіки при вирішенні спору між батьками

щодо визначення місця проживання малолітньої дитини: спільна опіка з почерговим проживанням дитини з кожним із батьків за відповідним графіком; визначення місця проживання малолітньої дитини там, де вона постійно проживала, з правом батьків почергово перебувати разом з дитиною відповідно до узгодженого графіка; визначення місця проживання дитини з одним із батьків із забезпеченням контакту дитини з іншим із батьків.

Також удосконалено процесуальний статус малолітньої дитини як суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин; наукові підходи щодо застосування обов'язкової медіації у спрах про визначення місця проживання малолітньої дитини.

Дістало подальший розвиток положення про те, що справи про визначення місця проживання малолітньої дитини розглядаються судом у порядку загального позовного провадження і не можуть бути розглянуті у порядку спрощеного позовного провадження; наукове судження щодо правових наслідків набрання законної сили рішенням суду про визначення місця проживання малолітньої дитини; питання посилення відповідальності за невиконання судового рішення у даній категорії справ.

Наукова обґрунтованість результатів та відповідність їх темі дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, своєю переважною більшістю є аргументованими і переконливими. При їх доведенні та обґрунтуванні автором використано широке коло вітчизняних й зарубіжних наукових джерел з цивільного, цивільного процесуального, сімейного права, українське та зарубіжне законодавство.

Наукова обґрунтованість висновків підтверджується критичним аналізом наявних літературних юридичних джерел. Порівнюючи різні точки зору науковців, автор в багатьох випадках формулює власну позицію, є толерантним у дискусії з іншими фахівцями.

Ступінь наукової обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається виваженою та продуманою структурою дослідження. Автором вірно визначено предмет та об'єкт дисертації, чітко сформульовано мету та задачі. Структура дисертації обумовлена завданнями та логікою дослідження і складається з анотації, вступу, 3 розділів, 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Тема роботи, результати наукового дослідження відповідають меті та змісту теоретичної частини.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечила ґрунтовна теоретична, нормативна та емпірична база дисертації.

Джерельну базу роботи можна вважати цілком репрезентативною, оскільки дисертант при проведенні дослідження використав значну кількість наукових та

інших джерел (їх список охоплює 232 найменувань). Слід відзначити, що достатню увагу автор приділив аналізу зарубіжного досвіду вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини та доведенню доцільності запровадження окремих положень, що засвідчили ефективність їх застосування в інших державах.

Результати дисертації отримали належну апробацію, зокрема розглядалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях протягом 2023 року.

Достовірність наукових положень обумовлена чітко визначеною структурою дослідження. Розкриттю теми дисертаційного дослідження сприяв класичний підхід до аналізу процесуальних правовідносин вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини: від теоретичних та методологічних засад дослідження питань здійснення цивільного судочинства щодо визначення місця проживання малолітньої дитини до процесуальних особливостей розгляду і вирішення судом даної категорії справ.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення і висновки, зроблені під час дослідження, відображено у 8 наукових публікаціях, з яких 4 статті опубліковано в юридичних фахових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, та 4 тезах доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів на науково-практичних конференціях.

Аналіз опублікованих здобувачем статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях (стор. 7-8 дисертації) дозволяє дійти висновку про повноту та належний науковий рівень викладу положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні в опублікованих наукових працях.

Обсяг використаних у роботі бібліографічних джерел є цілком достатнім. Використані дисертантом науково-теоретичні та монографічні роботи вітчизняних та зарубіжних авторів дозволили визначити теоретичні положення та надати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства.

Перший розділ дисертації присвячено теоретико-правовим та методологічним засадам дослідження питань здійснення цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини. В результаті розроблення зазначеної проблематики дисертантом удосконалено науковий підхід до періодизації еволюції правового регулювання порядку здійснення цивільного судочинства у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини (стор. 77-78 дисертації). Встановлено, що справи щодо визначення місця проживання малолітньої дитини розглядаються судом у порядку загального позовного провадження і не можуть бути розглянуті у порядку спрощеного позовного провадження, оскільки, враховуючи специфіку даної сфери сімейних правовідносин, важливою є стадія підготовчого провадження, проведення

примирних процедур, заслуховування пояснень батьків дитини та думки самої дитини, коли вона здатна її висловити, дослідження висновків спеціалістів (стор. 79 дисертації).

У другому розділі роботи досліджуються окремі процесуальні аспекти, пов'язані із пред'явленням до суду позову щодо визначення місця проживання малолітньої дитини: передумови реалізації права на подання до суду позовних заяв, юрисдикція суду, учасники справи, а також докази і доказування у даній категорії справ. З огляду на тематику зазначеного розділу роботи слушною видається низка висновків та пропозицій автора, зокрема:

- справи про визначення місця проживання малолітньої дитини підлягають розгляду судом за правилами загальної територіальної підсудності (стор. 89 дисертації);

- предмет доказування у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини становлять наступні обставини: сутність і зміст стосунків відносин дитини з кожним із батьків, ступінь участі батьків у вихованні дитини; зрілість та погляди дитини; прихильність дитини до кожного з батьків; стан здоров'я дитини, наявність у дитини особливих потреб та порядок їх задоволення; попередня поведінка кожного із батьків (як позитивний, так і негативний досвід); економічні чинники, зайнятість кожного з батьків та їхні доходи; безпекові питання; умови проживання, навчання, розвитку здібностей дитини; можливі наслідки зміни дитиною місця проживання; бажання батьків проживати разом із дитиною та бути її безпосереднім опікуном; зловживання батьками спиртними напоями та (або) наркотичними засобами, вчинення батьками аморальної поведінки, яка може зашкодити розвитку дитини, застосування насильства тощо. Цей перелік обставин не можна вважати вичерпним (стор. 115-116 дисертації);

- потребує вдосконалення процедура заслуховування судом думки малолітньої дитини, створення для цього комфортних для дитини умов (стор. 134 дисертації);

- доцільно розглянути необхідність запровадження обов'язкової медіації у спорах щодо батьківської опіки та контактів з дитиною, як процесуальної передумови звернення до суду з позовом (стор. 86 дисертації).

Третій розділ дисертації автор присвятив дослідженню процесуальних особливостей розгляду і вирішення судом справ щодо визначення місця проживання малолітньої дитини. Доведено, що:

- при вирішенні спору між розлученими батьками про визначення місця проживання малолітньої дитини у період воєнного стану обставини, пов'язані із безпекою дитини, є істотними та підлягають встановленню та оцінці судом (стор. 176-177 дисертації);

- рішення суду про визначення місця проживання дитини з одним із батьків є підставою для реєстрації місця проживання дитини, тимчасового виїзду з дитиною за звичайних умов з України на строк до одного місяця, стягнення аліментів з другого із батьків на утримання дитини (стор. 175 дисертації);

- з метою забезпечення ефективного виконання судового рішення у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини виконавцям доцільно надати право звертатися до суду із поданням не тільки про обмеження боржника у праві виїзду за межі України, а і про застосування інших заходів забезпечення виконання рішення суду, зокрема встановлення обов'язку вчинити певні дії, заборони вчиняти певні дії (стор. 180 дисертації).

Висновки відповідають меті та завданням дисертації. У роботі сформульовано низку пропозицій, які розроблені дисертантом з метою удосконалення норм цивільного процесуального та сімейного законодавства України (стор. 26-28 дисертації). Зокрема пропонується:

статтю 28 ЦПК України доповнити положеннями про те, що спори про визначення місця проживання дитини можуть розглядатися судом за місцем проживання того з батьків, який переважно здійснює опіку над дитиною (з яким більшу частину часу проживає дитина (діти));

доповнити статтю 42 ЦПК України частиною 6 наступного змісту: «6. У справах про визначення місця проживання малолітньої дитини, щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, про позбавлення батьківських прав учасником справи є дитина, яка діє через представника чи законного представника»;

доповнити частину 7 ст. 49 ЦПК України положенням про те, що у спорах про визначення місця проживання дитини проведення медіації є обов'язковим. Позивач до звернення до суду з таким позовом зобов'язаний ініціювати проведення медіації;

частину 3 ст. 175 ЦПК України доповнити п. 2-1 наступного змісту: «у позовній заяві про визначення місця проживання малолітньої дитини – повне прізвище та ім'я дитини, її дата та місце народження, місце реєстрації та місце проживання, номер документу, що посвідчує особу, номери засобів зв'язку та адреси електронної пошти»;

частину 2 ст. 196 ЦПК України доповнити словами: «а у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини та щодо участі батьків у вихованні дитини – протягом чотирнадцяти днів з дня відкриття провадження у справі»;

доповнити ЦПК України ст. 441-1, наступного змісту: «1. У порядку, передбаченому статтею 441 цього Кодексу, як захід забезпечення виконання судового рішення або рішення органів опіки та піклування про визначення місця

проживання дитини та щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї, суд за поданням виконавця може постановити ухвалу про встановлення обов'язку боржника вчинити певні дії, заборони боржнику вчиняти певні дії»;

частину 1 ст. 161 СК України доповнити наступним абзацом: «За результатами вирішення спору про визначення місця проживання малолітньої дитини орган у справах дітей або суд встановлює спільну фізичну опіку (право одного з батьків на проживання дитини разом з ним) з почерговим проживанням дитини у помешканні кожного з батьків за відповідним графіком; визначає місце проживання дитини у відповідному помешканні з почерговим проживанням кожного із батьків у цьому помешканні за відповідним графіком; визначає місце проживання дитини з одним з батьків із забезпеченням контакту (участі у вихованні) дитини з іншим з батьків».

Відсутність порушення академічної доброчесності. З аналізу змісту тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувачем вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується наступним: у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей дисертаційне дослідження містить посилення на відповідні джерела інформації. Автором дотримано вимоги норм законодавства про авторське право.

Таким чином, у рецензованій дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного дисертаційного дослідження.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків:

- у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права;
- у законотворчій діяльності – в процесі оптимізації сімейного й цивільного процесуального та сімейного законодавства України та інших держав;
- у правозастосовній діяльності – під час розгляду і вирішення цивільних справ, що виникають із сімейних правовідносин (довідка Верховного Суду від 05 січня 2024 р.);
- в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільний процес» та «Сімейне право», а також при підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Оцінюючи в цілому позитивно винесене на захист дисертаційне дослідження Євгена Володимировича Синельникова, не можна не відзначити й певні суперечливі або спірні положення. Окремі питання предмету дослідження, на погляд офіційного опонента, потребують певних уточнень та додаткової аргументації. Серед них слід зазначити такі:

По-перше, потребує додаткової аргументації позиція дисертанта, висловлена ним впродовж всього тексту наукової роботи, яка рецензується (наприклад, стор. 20, 27, 86, 191) відносно запровадження обов'язкової медіації у спорах щодо батьківської опіки. Видається, що інститут обов'язкової медіації може обмежувати право особи на доступ до правосуддя.

По-друге, дисертант аргументує доцільність застосування судом у справах про визначення місця проживання малолітньої дитини таких заходів забезпечення позову, як: тимчасова заборона переміщення (виїзду) дитини за межі України (регіону); визначення на період розгляду спору графіку побачень дитини з тим із батьків, з яким дитина фактично не проживає; тимчасове визначення місця проживання дитини на час вирішення спору по суті (стор. 24, 145, 182 дисертації).

Водночас, не розглянуто можливість застосування судом з власної ініціативи або за клопотанням органу опіки та піклування заходів забезпечення позову, якщо сторонами справи не було подану заяву про забезпечення позову до проведення підготовчого засідання у справі.

Видається доцільним у справах цієї категорії наділити суд правом забезпечувати позов шляхом встановлення способів участі кожного з батьків у вихованні дитини на період судового розгляду позовної заяви та до моменту набрання відповідним рішенням суду законної сили.

При вирішенні питань забезпечення позову судом мають братися до уваги ставлення батьків до дитини, особиста прихильність дитини до кожного з них, її думка, якщо вона досягла того віку та рівня розвитку, що може її висловити, з урахуванням віку дитини, стану її здоров'я та інших обставин, що мають істотне значення, у тому числі стану психічного здоров'я батьків, зловживання ними алкогольними напоями або вживання наркотичних засобів, фактів вчинення батьками домашнього насильства, наявності в діях одного з батьків порушення умов письмової або закріпленої в будь-якій іншій формі домовленості щодо місця проживання дитини.

По-третє, автор в дисертації вживає різні дефініції: Єдина судова інформаційно-комунікаційна система (стор. 120, 136) та Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (стор. 141-142, 162).

Водночас, у тексті дослідження необхідно було пояснити причини таких розбіжностей. Було б доцільним зазначити, що з 31 грудня 2023 року після прийняття Закону України від 01 грудня 2022 року № 2801-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації» в тексті ЦПК України використовується назва «Єдина судова інформаційно-комунікаційна система».

Хоча рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 р. № 1845/0/15-21 затверджено Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

По-четверте, не було б зайвим торкнутися питання віднесення справ про визначення місця проживання малолітньої дитини до категорії справ, судові рішення у яких, за загальним правилом, не підлягають касаційному оскарженню, що сприяло б забезпеченню розгляду таких справ протягом розумного строку.

Викладені вище дискусійні положення та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Євгена Володимировича Синельникова, оскільки не торкаються найбільш значних положень і висновків роботи та не применшують належного рівня дисертаційного дослідження. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії у процесі захисту дисертації, а також напрямками майбутніх досліджень дисертанта.

Загальна оцінка дисертаційного дослідження та його відповідність встановленим вимогам. Відзначене дає підстави зробити висновок про те, що дисертація Євгена Володимировича Синельникова «Цивільне судочинство у справах щодо визначення місця проживання малолітньої дитини» за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку науки сімейного та цивільного процесуального права.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 зі змінами, а також «Вимогам до оформлення дисертацій», затверджених наказом МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 зі змінами, а її автор – Євген Володимирович Синельников за результатами проведення публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри теорії права, конституційного та приватного права факультету № 1

Інституту з підготовки фахівців для підрозділів

Національної поліції Львівського державного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент



Віталій КУЧЕР